

ZBORNÍK
FILOZOFICKEJ FAKULTY
UNIVERZITY KOMENSKÉHO

PHILOLOGICA
LXXII

SLOVO A TVAR
V ŠTRUKTÚRE A V KOMUNIKÁCI

2013
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

OBSAH

EUGEN PAULINY V SPOMIENKACH

- Rudolf Šrámek:** Obohacujúci setkání s Eugenem Paulinym21
Enriching meetings with Eugen Pauliny
- Slavomír Ondrejovič:** Eugen Pauliny – známy i neznámy27
Eugen Pauliny – well-known and unknown
- Jana Pekarovičová:** Eugen Pauliny a Studia Academica Slovaca37
Eugen Pauliny and Studia Academica Slovaca

HISTORICKÁ LINGVISTIKA A DIALEKTOLÓGIA

- Pavol Žigo:** Prínos Eugena Paulinyho pre výskum slovanskej morfológie51
The contribution of Eugen Pauliny to research on Slavic morphology
- Adriana Ferencíková:** Dva syntaktické javy z geografického aspektu63
Two syntactic phenomena from a geographical perspective
- Gabriela Múcsková:** Variantnosť výsledkov gramatikalizačných procesov
vo vývine psl. perfekta v slovenských nárečiach69
*Variation in the results of grammaticalization of the Proto-Slavic perfect
in the Slovak dialects*
- Renáta Kamenárová:** Poznámky k výskumu substantívnej deklinácie v rámci
Slovanského jazykového atlasu81
*Notes on the investigation of the nominal declension on the basis of the
Slavic linguistic atlas*
- Martina Ireinová – Hana Konečná:** Završení práce na *Českém jazykovém
atlase* a nejbližší úkoly české dialektologie89
*The conclusion of work on the Czech linguistic atlas and the next tasks of
Czech dialectology*
- Lubor Králik:** Z etymologickej problematiky *Historického slovníka
slovenského jazyka*: tzv. fantómové slová97
*Some Etymological Problems of the Historical Dictionary of the Slovak
Language: "Ghost-Words"*
- Lubica Dvornická:** Ludové názvy niektorých rastlín s komponentom *koreň*
v slovenských nárečiach105
*Folk names for several plants with the component koreň (,root')
in the Slovak dialects*
- Jaromír Krško:** Niekoľko poznámok ku kontrakcii v slovenčine121
Comments on contraction in Slovak
- Siniša Habijanec:** Vznik stredoslovenských tvarov typu *dobrô* (Paulinyho
teória v novom rúchu)127
*The origin of Central Slovak forms of the dobrô type (Pauliny's theory
in a new guise)*

- Marianna Sedláková:** Vokalickej a konsonantickej mäkkostná korelácia v slovenských nárečiach na základe fonologickej mikroštruktúry jedného nárečia juhovýchodného Spiša.....137
The vocalic and consonantal correlation of palatalization in the Slovak dialects on the basis of the phonological microstructure of one dialect from southeastern Spiš
- Viera Kováčová:** Archaizmus v nivelizačnom procese (Konsonantická mäkkostná korelácia a sotácke nárečia severovýchodného Zemplína)149
An archaism in the leveling process (The original consonant palatalization correlation and the Sotak dialects of north-eastern Zemplín)
- Anna Ramšáková:** Integračné javy zvukovej a tvaroslovnej roviny v nárečiach na česko-poľsko-slovenskom pomedzí.....157
Integrational phenomena at the phonological and morphological levels in dialects on the Czech-Polish-Slovak border

TEÓRIA A DEJINY SPISOVNÉHO JAZYKA

- Juraj Dolník:** Adekvátnosť teórie spisovného jazyka (inšpirácie E. Paulinyho)....171
Adäquatheit der Theorie der Standardsprache (Inspirationen von E. Pauliny)
- Konstantin Lifanov:** Kodifikácia Antona Bernoláka a jej realizácia v praxi (na príklade párových mäkkých spoluhlások)179
Anton Bernolák's codification and its realization in practice (on the example of paired soft consonants)
- Katarína Muziková:** Eugen Pauliny a výskum dejín spisovnej slovenčiny193
Eugen Pauliny and the investigation of the history of standard Slovak
- Zuzana Hargašová:** K používaniu češtiny na našom území v mladšom predspisovnom období vývinu slovenčiny203
On the use of Czech in our territory during the later pre-codification period of Slovak
- Sándor János Tóth:** Menej zdôrazňované pohľady Eugena Paulinyho pri skúmaní dejín spisovnej slovenčiny211
Weniger akzentuierte Gesichtspunkte der Geschichte der slowakischen Schriftsprache von Eugen Pauliny

ŠTRUKTURALIZMUS

- Miloslav Darovec:** Časopis *Slovo a tvar*.....223
The Journal Slovo a tvar
- Tat'ána Vykypělová – Bohumil Vykypěl:** Dědictví Bratislavského lingvistického kroužku.....237
Das Erbe des Pressburger Linguistenkreises

SOCIOLINGVISTIKA

- Mark Richard Lauersdorf:** Eugen Pauliny and Historical Sociolinguistics.....243
Eugen Pauliny a historická sociolingvistika

Ivo Vasiljev: Dialektika označujúceho a označovaného v procese komunikácie a osvojovanie jazyka.....	251
<i>The dialectics of the signifier and the signified in the process of communication and language acquisition</i>	
Jana Svobodová: Spisovná čeština v prostoru a čase.....	259
<i>The Czech literary language in space and time</i>	
Alžbeta Uhrinová-Hornoková: Slovenské slovo v Maďarsku, v médiách	267
<i>Slovak in the media in Hungary</i>	

ŠTYLISTIKA A PRAGMALINGVISTIKA

Jozef Mlacek: Paulinyho kapitola <i>O slohu</i> a jej miesto vo vývine slovenskej štylistiky.....	277
<i>Pauliny's chapter on style and its place in the development of Slovak stylistics</i>	
Stanisław Gajda: Stylistyka dziś.....	287
<i>Integrative stylistics</i>	
Oľga Orgoňová: Od štrukturalistickej štylistiky k súčasnej štylistike v 21. storočí.....	293
<i>From structural stylistics to contemporary stylistics in the 21st century</i>	
Alena Bohunická: S Eugenom Paulinym k štylizácii v súkromí a na verejnosti...301	
<i>With Eugen Pauliny toward stylization in private and in public</i>	
Zuzana Mikušová – Dana Široká: Slovenský mediálny xenodiskurz.....	307
<i>Foreign discourse elements in the Slovak media</i>	

FONETIKA A FONOLÓGIA

Ján Sabol – Iveta Bónová: Paulinyho koncepcia slabiky	323
<i>Pauliny's concept of the syllable</i>	
Ondřej Šefčík: Archifonémy a jejich realizace.....	331
<i>Archiphonemes and their realization</i>	

SLOVOTVORBA

František Štícha: K pojmu „slovotvorný typ“	341
<i>Concerning the concept „derivational type“</i>	
Martin Ološtiak: Systém v slovnej zásobe alebo O paradigmatickej motivácii lexikálnych jednotiek.....	349
<i>System in the lexicon and the concept of paradigmatic motivation</i>	
Zdenko Dobřík: Orientácia v slovotvorbe a mimo nej.....	359
<i>Orientation in word formation and outside of it</i>	
Magda Ševčíková: Česká adverbia s příponou <i>-o</i> v teoretickém popisu a v syntakticky anotovaném korpusu.....	365
<i>Czech adverbs with the suffix -o in theoretical description and in the syntactic annotation of a corpus</i>	

GRAMATIKA

- Maryla Papierz:** Slovo a tvar v syntaxi. Od významu k forme v základných predikátovo-argumentových štruktúrach377
Word and form in syntax. From meaning to form in basic predicate-argument structures
- Jana Marie Tušková:** Cizí oikonyma v deklinačnom systéme písanej češtiny (na materiálu ČNK)385
Foreign oikonyms in the declension system of written Czech (on material from the Czech national corpus)
- Martina Ivanová:** Verbá s kongenerickým doplnením v slovenčine.....399
Verbs with congeneric complements in Slovak
- Veronika Kolářová:** Adverbální předmětový genitiv a jeho protějšky v nominálních konstrukcích: případ posesiva.....411
The adverbial objective genitive and its counterparts in nominal constructions: The case of possessives
- Katarína Dudová:** Kognitívne východiská sémantickej organizácie vety v slovenčine423
The cognitive bases of the semantic organization of the sentence in the Slovak language
- Jana Lauková:** Hypotaxa v štruktúre niektorých vybraných komunikátov v nemčine a slovenčine435
Hypotaxe in der Struktur von einigen ausgewählten Kommunikaten im Deutschen und im Slowakischen
- Martina Bodnárová:** Ukazovacie zámená *to* a *toto* v neinštitucionálnom dialógu dospelých na východnom Slovensku445
Deiktische Pronomina to und toto im nichtinstitutionellen Dialog der Erwachsenen in der Ostslowakei

VARIANTNOSŤ VÝSLEDKOV GRAMATIKALIZAČNÝCH PROCESOV VO VÝVINE PSL. PERFEKTA V SLOVENSKÝCH NÁREČIACH¹

Gabriela Múcsková

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

VARIATION IN THE RESULTS OF GRAMMATICALIZATION OF THE PROTO-SLAVIC PERFECT IN THE SLOVAK DIALECTS

Abstract

This paper analyses a process of grammaticalisation in the development of past tense forms in the Slovak language, namely the form of the Proto-Slavic perfect (*l*-participle + form of *be* as an auxiliary verb) which later developed into the general form of the past tense in Slovak.

Based on historical and dialect data we can follow the evolution from a syntactic construction of *l*-participle in the function of an adjective (*som daľb* – ‚I’m the one who gives‘) to an analytic form (*dal som* – ‚I have given‘) accompanied by the desemantisation and decategorisation processes. In some peripheral Slovak dialects the development has passed into a synthetic form (*dalam, vizelas* etc.) where the auxiliary form of *be* is reduced to a suffix. In these dialects (mainly in the East and West Slovak regions) we can also see formal, paradigmatic and syntactic variation which might be a consequence of several factors: peripheral position, language contact and unregulated evolution of folk speech. For the theory of grammaticalisation it is an example of the intermediate stage between the analytic and synthetic phases of the grammaticalisation process as well as an example of contradiction of the unidirectionality principle of grammaticalisation as the synthetic forms in these dialects are archaic and gradually merging under the influence of standard language analytical forms.

Key words: grammaticalisation process, variation, perfect tense, dialects

0 Úvod

Dynamiccké procesy a zmeny v morfológickom pláne jazyka sa prejavujú na formálnej i významovej podobe jednotiek, ktoré plnia v jazyku gramatickú funkciu – t. j.

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu *Jazyková zmena v historickom vývine jazyka a v procese formovania jeho spisovnej variety* (1/0848/13) podporovaného agentúrou VEGA. Materiálový výskum k príspevku bol realizovaný s podporou projektu VEGA 2/0103/11 Slovník slovenských nárečí.

gramatických jednotiek (s funkciou gramatickej morfémy), samostatných gramatických (tzv. pomocných) jednotiek, lexikálno-gramatických jednotiek (modifikačných morfémy) a niektorých lexikálnych (derivačných) jednotiek. Tieto procesy sú efektom používania spomínaných jazykových jednotiek v komunikácii, kde dochádza k inováciám, ich selekcii, interpretácii a reprodukcii (porov. Dolník, 2010, s. 66an) a sú podmienené novými komunikačnými potrebami alebo spoločenskými okolnosťami.

Vývin formy, funkcie a významu jazykových jednotiek, ktoré plnia gramatické funkcie, ovplyvňujú viaceré jazykové zmeny:

- zmeny vo fonologickej rovine jazyka sa vo významnej miere podieľajú na zmene samotnej formy gramatických tvarov, najmä tvarotvorných formantov a v prípade alternančných výsledkov hláskových zmien aj tvarotvorných základov, bez zmeny ich gramatického významu;
- zmeny podmienené analógiou ako jedným z primárnych princípov fungovania jazyka, na základe ktorého sa v rámci paradigmatických vzťahov (horizontálnych a vertikálnych) identifikujú – formálne vyrovnávajú – príbuzné významy gramatických jednotiek. Gramatický tvar si pritom v syntaktickej štruktúre vety zachováva svoj gramatický význam, ale analogicky preberá novú formu fungujúcu v tomto význame v inom type (napr. G. pl. – *slugъ* > *slugovъ* podľa tvaru G. pl. *u*-kmeňových maskulín *synovъ*; 1. os. sg. *idъ* > *idemъ* – podľa tvaru 1. os. sg. atematických sloviess; v súčasnosti napr. N. pl. niektorých tvarov typu *záujemcovia* > *zájemci* (podľa tvaru N. pl. maskulín dominantného typu *chlap*). Analógia sa podieľa aj na odstraňovaní alternančných variantov v tvarových paradigmatách (typy *ruce* > *ruky*, *masielce* > *masielko*, *hlce* > *hltá* a pod.)²;
- gramatikalizácia ako zmena, v priebehu ktorej sa samostatná plnovýznamová lexikálna jednotka mení na jednotku gramatickú, resp. sa posilňuje gramatická funkcia už existujúcej gramatickej jednotky (porov. Lehmann, 2002, s. 9an). Gramatikalizácia je predovšetkým sémantickým procesom a je výsledkom kontextom podmienenej reinterpretácie (Heine – Kuteva, 2004, s. 2an). Jednotky s konkrétnym lexikálnym významom prostredníctvom metaforickej derivácie nadobúdajú nový, abstraktnejší a zároveň všeobecnejší gramatický význam. V priebehu tohto procesu sa mení predovšetkým význam jednotky a jej funkcie – nadobudnutím gramatického významu často dochádza k desémantizácii pôvodnej lexémy, prípadne jej dekategorizácii, ktorá je často sprevádzaná kliticizáciou (nadobudnutím pevného postavenia v syntaktickej konštrukcii), afixáciou (pri zmene z analytického tvaru na syntetický) a následne i fonetickou redukciou (Lehmann, 2002, s. 9an; Heine – Kuteva, 2004, s. 2an). Je diskutabilnou a často aj diskutovanou otázkou, či gramatikalizácia je alebo nie je samostatnou jazykovou zmenou. Preto je vhodnejšie hovoriť o procese, ktorý pozostáva zo súboru formálnych, sémantických a pragmatických subprocesov, ktoré sa realizujú aj v iných typoch vývinových zmien (napr. v lexikalizácii), ale usporiadaním

² Podrobne o analogických zmenách vo vývine slovenského jazyka a ostatných slovanských jazykov písal vo viacerých prácach Pavol Žigo, najnovšie v práci *Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov* (2012).

a smerovaním ich postupnosti posúvajú lexikálnu jednotku do abstraktnej gramatickej roviny jazyka, čím sa daná jednotka (v rozličnej miere) stáva viazanou v paradigme (podrobne o tom p. Diewald, 2010, s. 18 – 24).

Nevyhnutnou súčasťou priebehu dynamických procesov a zmien je variantnosť, ktorá sa môže prejavovať v rôznych – regionálnych, sociolingvistických i štruktúrnych – dimenziách. V príspevku sa budeme zaoberať podrobnejšie priebehom gramatikalizačného procesu vo vývine gramatických foriem vyjadrujúcich minulých čas, ktoré sa v niektorých slovenských nárečiach tvoria rôznym spôsobom a zároveň sa vyznačujú variantnosťou aj vo vnútri samotných nárečových systémov.

1 Perfektum

Na vyjadrenie minulých dejov mala praslovančina pôvodne štyri gramatické slovesné formy, ktoré zohľadňovali časové a aspektové okolnosti deja – aorist, imperfektum, perfektum a plusquamperfektum (podrobne Krajčovič, 1988, s. 137an; Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 194an; Gebauer, 2007, 536an a ďalší). Syntetické tvarové formy aorist a imperfektum zanikli a na vyjadrenie ich špecifického významu minulého deja (aorist – jednorazový ukončený minulý dej; imperfektum – dej prebiehajúci v minulosti alebo v minulosti opakovaný, príp. dej súčasný s iným minulým dejom – porov. Gebauer, 2007, s. 540 – 542; Bičovský, 2009, s. 144 a ďalší) sa v jazyku začali uplatňovať iné (lexikálne a gramatické) prostriedky. Prehodnotil sa aj význam plusquamperfekta z označenia minulého deja prebiehajúceho pred iným minulým dejom na podmieňovací význam. Po zániku týchto minulých tvarových foriem sa na vyjadrenie minulého času bez ďalšej významovej špecifikácie generalizovalo perfektum, ktoré pôvodne vyjadrovalo minulý dej s dôsledkami siahajúcimi do prítomnosti (porov. Gebauer, 2007, s. 539; Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 194 – 195; Krajčovič, 1988, s. 137an; Stanislav, 1958, s. 414 a ďalší).

Perfektum sa v praslovančine tvorilo analyticky spojením *l*-ového participia a prítomníka slovesa *byť* (**robilь jesmь*) a táto podoba funguje aj v súčasnom slovenskom jazyku a prevláda tiež v slovenských nárečiach. Proces gramatikalizácie tohto tvaru mal však v niektorých, najmä okrajových slovenských nárečiach, odlišný priebeh a v rôznej miere a podobe dospel aj do syntetického štádia vývinu gramatického tvaru (porov. vyššie).

2 Priebeh gramatikalizácie tvaru perfekta

2.1 Syntaktická konštrukcia

Formy *l*-ových prídavných slov boli pôvodne deverbatívne adjektíva s *l*-ovým formantom s pôvodným významom ‚náchylnosť k deju‘ (porov. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 194 – 195), ktoré sú dnes petrifikované napríklad v súčasných tvaroch adjektív *nedbalý*, *zúfalý*, *bdelý*, *bývalý*, *minulý*, *dokonálny*, *znalý*, *ospalý*, *zaostalý*, *trvalý*, *jedlý*, *dospelý*, *zrelý*, *zaslúžilý* a pod. Pôvodne mohli mať menné i zložené adjektív-

ne tvary a vyskytovali sa v prísudkovej i prívlastkovej pozícii. Tvary slovesa *byť* tu v syntaktickej konštrukcii plnili funkciu sponového slovesa tak ako pri spojení s inými slovesnými adjektívami participiálneho charakteru:

**jesmь bo-l-ъ/-ѣѣ* (menný/zložený adjektívny tvar), **jesi da-l-a/-aia*, **jestь spa-l-o/-oie*

podobne ako:

**jesmь bьra-n-ъ/-ѣѣ*, **jesi nese-n-a/-aia*, **jestь seka-n-o/-oie...*

**jesmь (na)pe-t-ъ/-ѣѣ*, **jesi bi-t-a/-aia*, **jestь du-t-o/-oie...*

alebo s pôvodnými adjektívami s podobným zakončením:

**jesmь, jesi... věčьn-ъ/-ѣѣ*, *časьn-ъ/-ѣѣ*; *bogat-ъ/-ѣѣ*, *žьlt-ъ/-ѣѣ*; *mal-ъ/-ѣѣ*, *cel-ъ/-ѣѣ* (vo význame ‚zdravý‘) a pod.

Ako staré deverbatívne adjektíva s *l*-ovým formantom sú doložené vo viacerých príkladoch z historických prameňov, napríklad: *otče věčьnъ*, *vъdy bylъ* (Starobilá skládanie 2, 72), *matko božie milá, věčьně u božě vъdy bylá*, *z svatých králów porodilá, nad vše svatě zaslъžilá* (rukopis Hradecký, pol. 14. stor.)³ atď. V predikatívnej slovesno-mennej konštrukcii sa tvary *l*-ového participia spájali nielen s prízentom slovesa *byť*, ale aj so slovesom *bude-* v opisných tvaroch futúra, napr. staroslovienske *bьdemь se rodili*⁴, *bьdь neshь*⁵, zriedkavo i v starej češtine: *буду umřel*⁶, *získal budeš bratra svého* (evanjeliár 14. stor.), *bohu bude slъžil* (Řeči besední, Tomáš Štítňý, zač. 15. stor.)⁷. Podobné poľské, chorvátske, slovinské tvary i v súčasnosti už ustupujúce východoslovenské nárečové tvary (*budzem volal*, *budzem robila*)⁸ majú dnes všeobecný význam budúceho času (Stanislav, 1987, s. 145).

V procese vývinu tohto syntaktického spojenia slovesno-menného prísudku *jesmь/jesi/jestь...* + *V-lъ* / *V-la* / *V-lo* – ‚som/si/je taký/ten, čo koná dej V‘ – s významom náchylnosti k deju sa vyvinul neskorší rezultatívny význam celého spojenia:

**jes-mь da-lъ* – ‚som dalý‘ (t. j. ‚som dávatel‘, som štedrý‘)

**jes-i da-lъ* – ‚si dalý‘ (‚si dávatel‘, si štedrý‘)

**jes-tъ da-lъ* – ‚je dalý‘ (‚je dávatel‘, je štedrý‘)

**jes-mь da-lъ* – ‚som ten, kto dal‘
**jes-i da-lъ* – ‚si ten, kto dal‘
**jes-tъ da-lъ* – ‚je ten, kto dal‘

v ktorom sa v procese desémantizácie, ako čiastkovom subprocese gramatikalizácie, stráca lexikálny význam slovesa *byť* a význam náchylnosti k deju deverbatívnych adjektív s *l*-ovým formantom. Význam tohto syntaktického spojenia sa postupným vývinom, ktorý sa prejavoval najmä zvyšovaním frekvencie jeho výskytu, gramati-

³ Príklady citované podľa: Gebauer, 2007, s. 609.

⁴ Podľa Stanislav, 1987, s. 144.

⁵ Podľa Petr, 1984, s. 94.

⁶ Podľa Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 245.

⁷ Podľa Gebauer, 2007, s. 554 – 555.

⁸ Porov. ASJ II/2, s. 178.

kalizáciou zmenil na význam perfekta: ‘som/si/je... ten, kto vykonal dej V’, čiže na vyjadrenie deja uskutočneného v minulosti s dosahom na prítomnosť (významovo obsiahnutou v tvare prítomníka slovesa *byť*):

⇒	* <i>dalъ jes-mъ</i> – ,dal som ^č	}	s významom perfekta
	* <i>dalъ jes-i</i> – ,dal si ^č		
	* <i>dalъ jes-tъ</i> – ,dal je ^č		

V takomto význame sa dané spojenie „stále více stává prostředkem pro zařazování slovesného deje do minulosti, tedy prostředkem gramatické kategorie času, ačkoliv je to význam sekundární“ (Dostál, 1953, s. 268).

2.2 Analytický tvar

Po zániku syntetických tvarov minulého času (aoristu a imperfekta)⁹ začal tento analytický tvar perfekta plniť vyjadrovaciu funkciu akéhokoľvek minulého deja. Sloveso *byť* v danom spojení stráca charakter plnovýznamového slovesa a stáva sa – ako tzv. pomocné sloveso (samostatná gramatická morféma) – súčasťou analytického gramatického tvaru. Prechádza tak ďalším subprocesom – dekategorizáciou –, v ktorom si zachováva len funkciu zastupovania kategórie osoby:

⇒	<i>dal som</i> – ,dal som ^č	}	všeobecný minulý čas
	<i>dal (je)si</i> – ,dal si ^č		
	<i>dal jest</i> – ,dal (je) ^č		

V ďalšom vývine už gramatickej analytickej formy sa stráca tvar slovesa *byť* z 3. osoby a „*-l*-ové prídavné prevzalo funkciu tvaru, t. j. samo sa stalo nositeľom slovesnej kategórie osoby“ (Krajčovič, 1988, s. 140):

⇒	<i>dal som</i> – <i>dali sme</i>
	<i>dal si</i> – <i>dali ste</i>
	<i>dal ø</i> – <i>dali ø</i>

V historických pamiatkach, najmä z 15. a 16. storočia, sa ešte – najmä v ustálených frázach – nachádzajú doklady so zloženou konštrukciou v 3. osobe singuláru a plurálu popri už najmä v neskorších obdobiach výrazne prevažujúcich zjednodušených tvaroch bez *je*, resp. *sú*:

...*vizna[wa]me wsem ktocz toto bude czisty aneb cztucze uslysse, ze prissly gssu prednas peter frulych zbelsska a peter fyuegher...*; ...*viznal a rekel gest Peter Frulych...*; ...*a ona gest nam dala wrucze, w nassu mocz...* (Žilinská kniha, 1451 – podľa Krajčovič, 1979, s. 113 – 114);

..., že *gest, gemu zwrchu psane[mu] Mikulass Masarowi, Ffelfedi Gasspar possczal fl 20...*; ...*sused nass wiznal g[es]lt pred nami na/ten spusob, že g[es]lt przitrefil se na jarmoku slowenowem na hospode...* (Budmerice, 1579 – podľa Pramene 2, 2002, s. 11);

⁹ Podľa dokladov z českých prameňov ich výskyt ustupuje už v 13. a 14. storočí, ojedinele sú doložené ešte v textoch z 15. a 16. storočia (porov. Gebauer, 2007, s. 549), z čoho možno predpokladať, že v hovorenom jazyku došlo k ich ústupu skôr.

...*pan Raffael Nedeczky wyznal gest pred/namy...* (Trenčianska stolica, 1584 – podľa Pramene 1, 1992, s. 96);

..., že *gest predstupil pred nas, pred pocztiwj vrad...*; ... a tak *su pod prysahu wyznali, ze lonskeho roku byl sobe pregednal od pana ... gednu pinwicu...* (Cifer, 1599 – podľa Pramene 2, 2002, s. 12);

Gaspar Sykora... s prutkosty srdce sweho nieco gest promlowyl, tak proty ctneg radde, gako proty poctiwe[mu] gmanu, pro kteru reč wsazeny byl do mestskeg kazny...; Wssak že nyc meneg, že porownawssy se richtare z/geho raddow su pohrdeli a potupili gych, nesalutowali wedle običege prawa, s teg pričyny prawo ge pokutuge, obzwlasstne Balciera Smrtnyka, až pred tym panu richtarowj nalchawal, žalugyce mocne na Gaspara a to potom wssecko wnywoč gest obratyl (Slovenská Lupča, 1603 – podľa Pramene 1, 1992, s. 106);

... a že *swich poddanich pri teg zahrade, gi museli hraditi, nadmiru gest sužuwal, a to pro geych weliku kliadbu.* (Krupina, 1652 – podľa Pramene 1, 1992, s. 122);

...to se *wiswetlit nyemohlo, žeby taže Dorotha Pawlowiech takowy swug plod žiwi zamordowala, wssak ale do nyemaleg podozrenosty takowego učinku gest upadla.* (Zemianska Dedina, 1730 – podľa Pramene 1, 1992, s. 141).

Ako uvádza Ján Stanislav, takéto zložené tvary sa v písomných dokumentoch vyskytujú až do začiatku 19. storočia: *jest opowiedala; jest odňalo* (1801 Trenčianska stolica – porov. Horváth, 1955, s. 277 – citované podľa Stanislav, 1958, s. 414), ale sú len veľmi zriedkavé a výrazne prevažujú tvary bez pomocného slovesa.¹⁰

Vo východoslovenských nárečiach vypadli tvary pomocného slovesa *byť* aj v ostatných osobách a analytický zložený tvar tu pozostáva z osobného zámena (ktoré namiesto tvarov slovesa *byť* vyjadruje kategóriu osoby) a *l*-ového prídavia: *ja prišol, ja vidzel, ti dala, mi buli* atď. tak, ako je to vo východoslovenských jazykoch.¹¹

Tento stav tiež svedčí o desémantizácii slovesa *byť* v pôvodnej analytickej konštrukcii, ktoré má v zloženom tvare prétérita len funkciu vyjadrovať osobu, čiže je nahraditeľné osobným zámenom. Zaujímavosťou vo východoslovenských nárečiach je, že obe analytické formy (*l*-ové príč. + *byť* // osob. zám. + *l*-ové príč.) koexistujú vedľa seba ako rovnocenné a nie je medzi nimi žiaden sémantický ani štylistický rozdiel¹²:

...no tag už *mušel ja ho zastupiz a mi* (=som) *mušel* totu sosnu tam pribiz. (Zámutov – zemplínske nár.)

... jag *ja še vidavala, ta uš to bulo inakši...*; Jag *jim še pomil'ila.* (Dlhá Lúka – šarišské nár.)

...a *ja hore desku mecha kul'ala a ňikeho som ňemala a s plačem prevel'ikim šicko som mušela robic. A ja mušela vža zeci do voza.* (Záhradné – šarišské nár.)

Mi hozil'i na smeni prejsc a prez zeň šme robeli, tkal'i, višival'i, mlacel'i... (Rudník – abovské nár.)

... tag uš to *treci ja xopila, no to treci piroh mi* (=som) *xopila a mi* (=som) *sebe išla vonka ho žejs.* (Úbrež – užské nár.)

¹⁰ Podobne uvádzajú aj Lamprecht – Šlosar – Bauer (1986): „Počátkem XVI. století jsou původní tvary typu *nesl jest* a *nesli sú* už velmi vzácné“ (s. 244).

¹¹ Tvary slovesa *byť* v týchto nárečiach vypadávajú aj v prítomníkových predikatívnych konštrukciách (keď sloveso *byť* je prísludkom alebo sponovým slovesom), kde sú nahradené osobným zámenom: *ja v roboce, ona chora, mi furt doma, ona dva roki mlača...* (Múcsková, 2006, s. 83 – 84).

¹² Doklady pochádzajú z jednej výpovede toho istého informátora, boli získané z nárečového archívu FF UK.

Ja mala zevez roki, ja mušela i služic. Matka mi umarla, jak som mala tri roki..., ta me šestra dala ku takemu trimešačnemu zecku za pestunku a naostatku ja mušela na nŕy i peľuxi rajbac o zecka a zecko bavic. (Gelnica – spišské nár.)

Bez systémového rozšírenia, len pri niektorých slovesách, došlo k ďalšiemu stupňu gramatikalizačného vývinu – fonetickej redukcii – keď v tvaroch *l*-ového prídavia maskulín zaniklo koncové *-l* a vkladná hláska: *ja nis* (< *ňisol*), *pik* (< *pikol*), *umar* (< *umarol*), *ucik* (< *ucikol*), *muh* (< *mohol*) a pod. (porov. Krajčovič, 1988, s. 147)¹³, čo je tiež prejavom desémantizácie – straty významu ‚náhylnosti k deju‘ – a dekategorizácie tvaru *l*-ového prídavia. Aj tieto redukované tvary slovíes sa uplatňujú v oboch vyššie spomínaných typoch analytických konštrukcií¹⁴:

Ta vera som mu povid, že co sebe o ňim mišľim. (Ovčie – šarišské nár.)

Ras, ket som vit kravu na jurmak, ta me bar zmočil dišč. (Žatkovce – šarišské nár.)

Ja nis taki češki drevo. (Malé Zalužice – zemplinske nár.)

Von naz viviz za valal, tam me višli z voza, vžali ruksaki na xribet... (Brezina – zemplinske nár.)

A ocec priňis totu vjazanku slami. (Úbrež – užské nár.)

Slameňaki moj ocec sam pľet. (Rozhanovce – abovské nár.)

Co teľo skuviňaš, co to ňixto ňigda ňeumar?! (Široké – šarišské nár.)

K ďalšej nárečovej regionálnej diferenciacii dochádza v dôsledku hláskových zmien (podrobne p. ASJ, II, koment. s. 165).

2.3 Syntetický tvar

Dôsledkom dekategorizácie a desémantizácie slovesa *byť* v analytickej konštrukcii dochádza v niektorých okrajových slovenských nárečiach k jeho redukcii na sufix v tvaroch 1. a 2. osoby, ktorý sa pripája k tvaru *l*-ového prídavia alebo iného slova slovesnej frázy, a k vzniku syntetickej formy prétérita.

2.3.1 Tento stav, ktorý predstavuje vyšší stupeň v procese gramatikalizácie, máme doložený v niektorých severných (najmä užských, sotáckych, šarišských a spišských goralských) východoslovenských nárečiach, kde sú syntetické tvary v 1. a 2. osobe singuláru (*robilem, robilam, robileš, robilaš, dzež bul, čoš tam vidzel* a pod. – porov. Štolc, 1978, s. 177), pričom v 1. a 2. osobe plurálu ostávajú analytické tvary¹⁵:

Prišlam do ziži (Úbrež – užské nár.)

A mac patrela, žebim sebe tot terci piroh užala (Úbrež – užské nár.)

No tak šo, pozamitalam, ta toto šmecom viňesla... (Úbrež – užské nár.)

...že ňemušelam še bojaz, že budu mac toho krivoho xlopa. Aľe opravdu malam prostix, ceňkix furt xlopou mi mala, aľe rovníx, no. (Úbrež – užské nár.)

... žebim ňepocigaňila, jak to bilo. (Dlhá Lúka – šarišské nár.)

Toto še me barz dotklo, čoš povezel na mňe pred ľuzami (Dlhá Lúka – šarišské nár.)

V ňezelum čula (Mokroluh – šarišské nár.)

¹³ Redukované tvary *l*-ových prídaví, no so zachovaním tvaru pomocného slovesa *byť* nachádzame aj v gemerských nárečiach: *viadol* (< *viadol*), *ňias* (< *ňiasol*), *pliat* (< *pliatol*) (Krajčovič, 1988, s. 147).

¹⁴ Doklady pochádzajú z nárečového archívu JÚLEŠ SAV.

¹⁵ Doklady pochádzajú z nárečového archívu FF UK, nárečového archívu JÚLEŠ SAV a z Buffa, 1995, s. 157 – 158.

Pejz rokim služila, domam ňemohla bic; Rano stanulam, pošlam s kravami (Hertník – šarišské nár.)

Za trinaž rokim še trapil (Nemcovce – šarišské nár.)

Ta dzeš toto dala? (Babie – šarišské nár.)

Ja še vručila, do kuxiŇi pošlam, ukrajilam hleba tag do fartuha... (Podsadek – spišské goralské nár.)¹⁶

Podobne aj v prípade týchto syntetických tvarov platí, že sa používali variantne popri oboch spomínaných analytických formách. V nasledujúcej tabuľke prinášame prehľad variantných foriem minulého času vo východoslovenských nárečiach:

celoslovenská forma		východoslovenské varianty			
	analytický tvar 1			analytický tvar 2	syntetický tvar
	spišské, abovské	zemplínske, užské	šarišské	na celom východoslovenskom území	šarišské, užské, sotácke
robil som	<i>robil som</i>	<i>robil mi (ži)</i>	<i>robil jem</i>	+ <i>ja robil</i>	+ <i>robilem</i>
robil si	<i>robil ši</i>		<i>robil ješ</i>	+ <i>ti robil</i>	+ <i>robileš, dzeš bul</i>
robila som	<i>robila som</i>	<i>robila mi</i>	<i>robila jem</i>	+ <i>ja robila</i>	+ <i>robilam</i>
robila si	<i>robila ši</i>			+ <i>ti robila</i>	+ <i>robilaš, čoš robila</i>
robili sme	<i>robili</i>	<i>robili me</i>	<i>robili mi</i>	+ <i>mi robili</i>	--
	<i>žme(žme, zme, sma)</i>	<i>/robili žme</i>	<i>(ma)</i>		

Z uvedeného prehľadu variantných foriem minulého času vo východoslovenských nárečiach vyplýva, že sa vo funkcii préterita v celej východoslovenskej oblasti využívajú dva typy analytickej formy – (1) *l*-ové prídavné + príslušný tvar pomocného slovesa *byť* a (2) tvar osobného zámena + *l*-ové prídavné – a v okrajových severovýchodných nárečiach sa pri niektorých slovesách v 1. a 2. osobe sg. vyskytujú aj – v súčasnosti archaické a ustupujúce – syntetické formy. Ich výskyt je nesystémový, pretože okrem toho, že existujú popri analytických formách bez osobitného významu či funkcie, nie sú v daných nárečiach známe pri všetkých slovesách a nie sú obsiahnuté v celej paradigme slovesa.

Takýto vývoj tvarov minulého času môžeme sledovať aj v poľštine, kde sa už v 14. storočí objavujú stiahnuté formy v 1. a 2. osobe s koncovkami *-em*, *-m* (*przyszedłem, owam przyszedł, jaciem przyszedł* atď. s vývinom cez koncovku *-eśm*, *-śm* – *padleśm, niżliśm ja przyszedł*), *-eś*, *-ś* (*jenżeś osiadł, slychalaś*), *-śmy* (pôvodne z koncovky *-smy* – *przyszlismy, czosmy zgrzeszyli*) a *-ście* (*weseliście, chlebaście nie jedli*). Gramatická morféma, ktorá sa vyvinula z koncovky pomocného slovesa, sa spravidla pripája k tvaru *l*-ového prídavného, ale môže sa pripájať aj k iným slovám, ktoré patria do syntagmatického celku so slovesom: *przyszedłem, owam przyszedł, jaciem przyszedł* atď. Variantnosť analytických a syntetických foriem v poľských pamiatkach pretrváva do konca 16. storočia, keď prevládli formy syntetické, ktoré charakterizujú stav v súčasnej poľštine (porov. Klemensiewicz – Lehr-Splawiński – Urbańczyk, 1955, s. 371 – 372).

¹⁶ Porov. J. Dudášová-Kriššáková, 1993, s. 139.

2.3.2 Iný typ syntetickej formy préterita, v slovenských nárečiach funkčne viazaný len na tvar 1. osoby singuláru, má koncovku *-ch* (*boux, bouax, jax bou, volalax*). Tento tvar je doložený len okrajovo v severnej oblasti Kysúc, na severnej a strednej Orave, v podjavorinskom a myjavskom nárečí a ojedinele aj v nárečiach niektorých obcí Liptova (Východná, Važec, Štrba) a Spiša (Nižná a Vyšná Šuňava, Závada, Hrabušice) a tiež sa vyskytuje variantne popri analytických tvaroch *bol som, bola som...* (porov. Štolc, 1978, s. 177; 1981, s. 311 a Vážný, 1926, s. 329 – 338). Podrobný výskyt týchto tvarov v spomínaných regiónoch a príklady uvádza najmä Václav Vážný (1926, s. 331 – 336, kde okrem svojich zistení uvádza i materiál z výskumov Františka Pastrnka a Janka Cádru, ako aj z výskumov svojich spolupracovníkov):

bolax, písalex, jáx minula, kedz nosilax, anix sa s nú neviprával (Stará Turá – podjavorinské nár.)

bólx, jáx oral, ščerajax bola, prišlax tam ráno (Krajné – podjavorinské nár.)

dobře to urobělx, dobřex to uroběl, po tmex išiel, za svetlax prišiel, jeden denx prišla, druhýx odešla (Myjava – myjavske nár.)

moheux, jax moheu, kúpiuax i kúpiua sem, nemohuax prf, teprf čilek (Turá Lúka – myjavske nár.)

bolax, robilax, jax ťa volala, paslax atď. (oravske nár.)

Už v čase svojich výskumov slovenských nárečí (t. j. približne v 20. rokoch minulého storočia) V. Vážný konštatuje, že išlo o ustupujúce, zastarávajúce tvary, používané staršou generáciou. Viaceré doklady tohto tvaru pochádzajú z textov ľudových piesní a nie zo živého prejavu. Tieto tvary pravdepodobne vznikli analogicky podľa tvarov kondicionálu *robil bych*, kde sa pôvodné aoristové *bych* identifikuje s konštrukciou *by som* (pretože v týchto oblastiach fungujú obe formy kondicionálu *robil bych* i *robil by som* variantne – porov. Štolc, 1981, s. 311), čiže koncovka *-ch* sa analogicky priraduje k pomocnému slovesu *som* aj v iných analytických konštrukciách.¹⁷ Tento syntetický tvar je tiež známy v niektorých poľských nárečiach (v sliezskych a malopoľských goralských nárečiach – Vážný, 1926, s. 336), a to v tvaroch 1. os. sg. (s koncovkami *-ech, -ch – mowilech, tamoch widział, płakalach*), 1. os. pl. (s koncovkou *-chmy – jakochmy pirzwiej położyli, zgrzeszylichmy*) a 1. os. duálu (s koncovkou *-chwa – obadwa widziałachwa, dobrzechwa kupila*) – (p. Klemensiewicz – Lehr-Splawiński – Urbańczyk, 1955, s. 372). Podobné tvary a aj ich variantnosť nachádzame aj v goralských nárečiach na území Slovenska: v oblasti Oravy so zmenou *ch > k* (*běl jek, bėlek, bėlak, bėli mę*), na Spiši so zmenou *ch > f* (*běl jef, bėla jef, bėlaf, bėli mę*) a v enklávach v Pohorelej (*p'eklax, nos 'ilax, x'ebax p'ekla, žex vid'al, box sə bal b'iča, p'eknəgo synaɣ_mala, čyx ťi ňepov'ed'ala?*) (porov. ASJ II/2, s. 177; Horák, 1955, s. 106 – 107), vo Veľkom Borovom (*jex še vydala, vydalax še*), v Lome nad Rimavicou (*Ke jek sla na jarmok, nabralak si do batoha kur, vajec kurcynta a us tam jek to popredala.*) (podľa J. Dudášová-Kriššáková, 1993, s. 149). Takisto sú tieto tvary známe v okrajových úsekoch sliezskych (lašských) nárečí a zo zmiešaných poľsko-

¹⁷ Vysvetlenie vývinu týchto tvarov analogickým vyrovnaním s tvarmi kondicionálu (*by som = bych > bol som = bolx*) uprednostňujú aj Václav Vážný (1926, s. 329an) a Jan Gebauer (1909, s. 423 – 424) pred staršími názormi o možnom reflexe starého aoristu.

-českých nářečí na severe Moravy (*pisolx, pisolex, zivalax se, joy mu niž ňeslubovala*, v poľsko-českom areáli je tiež tvar 1. os. pl. *šlilymy, robilymy*). V susedstve so slovenskými nářečiami sa tvar s koncovkou *-ch* vyskytuje v niektorých východomoravských kopaničiarskych obciach (*nadauach chuapom do lumpuof, samach to videua*) a sporadicky sa podobné príklady vyskytovali na okraji juhozápadných Čiech (*mixme to viskoumali*) (podľa Bělič, 1972, s. 197).

2.3.3 Iná syntetická klitizovaná forma préterita, ktorá je však v nářečí pevne ustálená a stále funkčná, je doložená v záhorských nářečiach v tvaroch 2. osoby singuláru (v ostatných tvaroch préterita sa tu zachovávajú analytické formy)¹⁸:

Coz doněseu, coz došěu?; *Ale povjez mi, jaks ten xomút na tú huavu mu narafičiua?*;
...teda tis to prevědu, ke cis takého starého vivoliua; ... viš, Terko, ket sis tak huavu
postaviua a krutás biua, tak Láďa odešeu; A proč tos robiua? (Lozorno)
Mamo, ná cos to napékla za koláče, jakésik žgance!; *Ná cos mi do teho talérka*
nacohňila tolko tix ňučkú, do to má zest? (Skalica)
Ti motáku jeden, cos to zas vivědeu! (Kuchyňa)
Des nabrau blex? (Mokrý Háj)

V prípade záhorských nářečí tu zase podobnú úlohu zohrali slovensko-české, resp. slovensko-moravské jazykové kontakty, kde „...v 2. osobe singuláru se původní tvar *jsi* redukoval na *-js* a dále na *-s*“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 244). Okrem Záhoria máme podobné tvary ojedinele zaznamenané aj z iných lokalít Slovenska – najmä v opytovacích konštrukciách s opytovacím zámenom s koncovkou *-s* (*kdes*) a *l*-ovým tvarom slovesa *byť*, čo možno považovať za lexikálne prevzatie z kultúrneho (literárneho alebo cirkevného) jazyka: *Zež bolo, holomek!*, *Zež bol fčera* (Prosné – severotrenčianske nár.), *A d'ezbou, Ondro?* (Dolná Lehota – oravské nár.), *Kvetná nezela, gdes klúče pozela?* (Dubovany – piešťanské nár.).

3 Záver

V prípade slovesných tvarov minulého času pochádzajúcich z pôvodnej formy perfekta sa v slovenských nářečiach stretávame s viacerými typmi variantnosti. Okrem nářečovej regionálnej diferencovanosti, ktorá je prítomná aj pri iných gramatických tvaroch, sa tu vyskytuje aj variantnosť vo vnútri jedného nářečového systému, a to:

- variantnosť tvarová – v tvaroch 1. a 2. osoby singuláru koexistujú v nářečí dve analytické formy (*vidzela som/ja vidzela*) a syntetická forma (*vidzelam*) bez gramatického, významového alebo štylistického rozdielu;
- variantnosť paradigmatická – v paradigme slovesa je v 1. a 2. osobe singuláru syntetický tvar, v 1. a 2. osobe plurálu analytický tvar a v 3. osobe singuláru a plurálu eliptický tvar bez pomocného slovesa (*robilam, robilaš, robil, mi robil'i/robili sme, vi robil'i/robili sce, robil'i*);

¹⁸ Nářečový archív FF UK, nářečový archív JÚLEŠ SAV.

- variantnosť syntaktická – koncovka syntetických tvarov v 1. a 2. osobe singuláru sa môže pripájať k slovesu (*prišlam do chiži, bolax*), k zámenu (*jax bol, zes biu*) alebo k inému členu slovesnej frázy (*šmecom viňesla, chlebax kúpila*).

Variantnosť foriem minulého času vo vnútri jazykového systému spomínaných regionálnych nárečí vyplýva zo súboru faktorov, ktoré podmienili jej vznik a pretrvávajúce. Je to typický jav prechodných alebo okrajových nárečí, ktoré sa nachádzajú medzi areálmi s rôznymi výsledkami jazykovej zmeny a zároveň s vyššou mierou vzájomných jazykových a kultúrnych kontaktov. V našom prípade ide o susedstvo slovenských analytických a poľských (častočne aj paradigmaticky obmedzených moravských) foriem. Dlhodobé pretrvávajúce takejto variantnosti je podporované aj možnosťou spontánneho neregulovaného vývinu ľudových a nárečových variet jazyka.

Existujúca variantnosť v používaní rôznych foriem minulého času vo východoslovenských nárečiach predstavuje také štádium v priebehu jazykovej zmeny (analytického tvaru na syntetický tvar), ktoré predchádza stavu po jej zavŕšení (aký poznáme napríklad zo susedných poľských nárečí). Z tohto hľadiska je skúmanie tohto javu inšpirujúce aj pre skúmanie a interpretáciu iných gramatikalizačných procesov (ale aj iných jazykových zmien všeobecne), ktoré sú už zavŕšené a systémové, pretože ich výsledný stav v súčasnom jazyku je tiež výsledkom predchádzajúceho štádia variantnosti.

Ďalším inšpiratívnym aspektom skúmania tohto konkrétneho prípadu gramatikalizácie je súčasný vývin v nárečiach, ktorý v súčasnosti nepostupuje ďalej smerom k systemizácii syntetických gramatických tvarov, ale späť k prevládajúcim analytickým formám, čo sa deje predovšetkým v dôsledku interferencie celonárodných, v súčasnosti aj v pôvodnom nárečovom prostredí stále viac prevládajúcich, variet slovenského jazyka. Gramatikalizácia ako komplexná jazyková zmena pozostávajúca zo špecifického zoskupenia príslušných formálnych, sémantických a pragmatických procesov (Diewald, 2010, s. 21) je jednosmerným procesom, avšak práve v prípade istej jazykovej situácie a intenzívneho jazykového kontaktu môžu tendencie smerujúce k vyššiemu stupňu gramatikalizácie postupne zanikať. A hoci predstavujú vyššie štádium vývoja, sú paradoxne zo synchronného pohľadu vnímané ako zastarávajúce a archaické.

Literatúra

- BĚLIČ, Jaromír: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972. 464 s. + 40 s. príloha.
- BIČOVSKÝ, Jan: *Indoeuropeistika a historická jazykověda pro filology*. Praha 2009. 158 s.
- BRÜCKNER, Aleksander: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna 1985. 806 s.
- BUFFA, Ferdinand: *Šarišské nárečia*. Bratislava: Veda 1995. 400 s.
- DIEWALD, Gabriele: On some problem areas in grammaticalization studies. In: *Grammaticalization. Current views and issues*. Eds. K. Stathi – E. Gehweiler – E. König. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 2010, s. 17 – 50.

- DOLNÍK, Juraj et al.: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda 2010. 464 s.
- DOSTÁL, Antonín: Některé otázky vývoje slovanské konjugace a jejich řešení s hlediska vývojové gramatické stavby slovanských jazyků. In: *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*. Praha 1953, roč. 22, sešit 2 – 3, s. 267 – 275.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Goralské nárečia. Odraz slovensko-poľských kontaktov na fonologickej rovine*. Bratislava: Veda 1993. 176 s.
- GEBAUER, Jan: *Historická mluvnice jazyka českého. III. Tvarosloví. 2. Časování. 2. opravené vyd.* Praha: Česká grafická akc. společnost Unie 1909. 544 s.
- GEBAUER, Jan: *Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba*. Red. úprava F. Trávníček. 2. vyd. Praha: Academia 2007. 766 s.
- HEINE, Bernd: Grammaticalization. In: *The Handbook of Historical Linguistics*. Eds. B. D. Joseph – R. D. Janda. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. 2003, s. 575 – 601.
- HEINE, Bernd – KUTEVA, Tania: *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press 2004. 388 s.
- HORÁK, Gejza: *Nárečie Pohorelej*. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1955. 250 s.
- HORVÁTH, Pavol: *Listy poddaných*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1955. 375 s.
- KLEMENSIEWICZ, Zenon – LEHR-SPLAWIŃSKI, Tadeusz – URBAŃCZYK, Stanisław: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe 1955. 596 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: *Textová príručka k dejinám slovenského jazyka*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 208 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.
- LAMPRECHT, Arnošt – ŠLOSAR, Dušan – BAUER, Jaroslav: *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1986. 424 s.
- LEHMANN, Christian: Thoughts on grammaticalization, 2nd rev. ed. *Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt* 9. Erfurt: Seminar für Sprachwissenschaft der Universität 2002. 172 s.
- MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*. (fotoreprint) Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1997. 868 s.
- MÚCSKOVÁ, Gabriela: *Nárečia a spisovný jazyk v bežnej hovorenej komunikácii obyvateľov Gelnice*. Dizertačná práca. Bratislava 2006. 242 s.
- PETR, Jan: *Základy slavistiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1984. 144 s.
- Pramene k dejinám slovenčiny*. Zost. M. Majtán – J. Skladaná. Bratislava: Veda 1992. 400 s. + 24 s.
- Pramene k dejinám slovenčiny. 2.* Zost. T. Laliková – M. Majtán. Bratislava: Veda 2002. 276 s.
- STANISLAV, Ján: *Dejiny slovenského jazyka II. Tvaroslovie*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1958. 744 s.
- STANISLAV, Ján: *Starosloviensky jazyk. 2. Morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987. 320 s.
- ŠTOLC, Jozef: *Atlas slovenského jazyka II. Flexia. Časť druhá. Úvod – komentáre*. Bratislava: Veda 1978. 192 s.
- ŠTOLC, Jozef: *Atlas slovenského jazyka II. Flexia. Časť prvá. Mapy*. Bratislava: Veda 1981. 316 s.
- VÁŽNÝ, Václav: O dialektických slovenských tvarech slovesných na -ch. In: *Mněma. Sborník Zubatého*. Praha: Jednota českých filologů 1926, s. 329 – 338.
- ŽIGO, Pavol: *Analogie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov*. Bratislava: Veda 2012. 176 s.